

ETNOGRAFI ER ET PRAKTISK FAG

SOM ØNSKER AT VÆRE MENINGSDANNENDE, FREMGÅR DET AF
FRITS HØYRUPS INTERVIEW MED FAGETS FØRSTE PROFESSOR

Hvis man med en nysgerrig mikrofon gik ud på gader og stræder i Danmark og spurgte folk, hvad etnografi var, ville man sikkert få de snurrigste svar. Danske etnografer har aldrig slået på stortromme for deres videnskab, men virket i det stille. Internationalt set er etnografien som universitetsfag over 100 år gammel, men i Danmark blev etnografi først et selvstændigt studium i 1946 med mulighed for magisterkonferens. Fornylig udklækkedes magister nummer II. Der har ikke ligefrem været stormløb på studiet, men tilgangen er nu stærkt stigende. I dag er 41 unge i lag med studiet. I fjor fik Københavns universitet sin første professor i etnografi, Johannes Nicolaisen, der bl.a. har udført et stort forskningsarbejde hos tuaregerne, et nomadefolk i det vestlige Sahara.

Mennesket

Hvad er etnografi? Det vil være naturligt at rette spørgsmålet til professoren i faget, dr. phil. Johannes Nicolaisen.

-Etnografi er, siger professoren, en almen grundvidenskab om mennesket. Det er en kulturvidenskab og en samfundsvidenskab, der som sit udgangspunkt

tager de primitive kulturer i de teknisk tilbagestående lande. I de primitive samfund får man lettere end i de moderne, komplicerede industrisamfund et overblik over kulturudviklingen og kultursammenhængen. Man må dog ikke opfatte det på den måde, at etnograferne kun er interesserede i de primitive samfund. Nogle etnogra-

fer har f. eks. foretaget en omfattende undersøgelse af forholdene i en forstad til London. Etnografiens udvikling har på det europæiske kontinent været stærkt præget af en kulturhistorisk tradition, medens der i de angelsaksiske lande har udviklet sig en funktionalistisk metode, der går ud på at se skikke og livssyn, prøve at for-

stå dem og forklare deres mening. Et af de lande, hvor etnografien er mest alsidig, er vel nok Amerika. I nutidens etnografi spiller det at forstå fx. de sociale institutioners, jeg tænker bl. a. her på ægteskabet, eller religionens betydning og placering i et samfund en større rolle end selve det kulturhistoriske. Støder man på kulturforskelligheder, vil man forsøge at analysere dem, forstå dem og forklare deres mening. Sådanne funktionalistiske betragtninger er i dag fremherskende blandt yngre etnografer også i Danmark.

-Også brydningerne mellem primitive kulturer og industrikulturer må være et arbejdsfelt for etnografien?

Ja, det er givet. Og her må jeg tilføje, at den etnografiske forsknings resultater kan have betydning i det praktiske arbejde med at hjælpe et samfund til et mere avanceret teknisk stade. I den engelske kolonitid ansatte man regeringsetnografer, hvis undersøgelser ude i kolonierne blev lagt til grund ved udformningen af udviklingspolitikken. Herhjemme har vi været inde på den samme tanke ved oprettelsen af Udvalget for Samfundsforskning i Grønland. Her har opgaven været ved samfundsvidenskabelige undersøgelser at belyse reformernes virkninger, så lovgivningsmagt og administration kunne rette eventuelle skævheder i udviklingen.

Arbejdslystne

-Kan danske etnografer gøre en indsats for u-landene?

Etnografien anvendes som praktisk videnskab i mange lande, og der er blandt de administrationsfolk, som arbejder med udviklingslandenes problemer, en af-

gjort interesse for etnografien. Der er heller ingen tvivl om, at danske etnografer er parate til at tage opgaver op i u-lande, hvis det ønskes. For vi må huske på, at afgørelser om eventuelle undersøgelser ligger på det politiske plan. Det er regeringerne, der skal træffe sådanne afgørelser. Hvis det pågældende u-lands regering ikke går fuldt ind for sagen, nytter det ikke noget. Man skal ikke forsøge at pådutte u-landene noget. Vi vil være meget glade for at få arbejdsopgaver. Vi er taknemmelige over den forståelse og interesse, der fra den danske u-landshjælp vises etnografien. Vi har jo til dette nye tidsskrift fået støtte fra Styrelsen for teknisk Samarbejde med Udviklingslandene. Jeg kan forresten nævne et eksempel på, at man i selve u-landene er vågne over for etnografien. Jeg har fået en henvendelse fra forskere, lærere og administratorer i Algier om at stille mit materiale om tuaregerne til rådighed. Man vil søge at anvende det i forbindelse med overvejelser om en ændring af tuaregernes nomadekultur. Man vil kende det gamle, før man laver reformer.

-Er det også etnografer, der skal lave reformerne?

Vi giver os ikke ud for at være alvidende. Vi vil gerne samarbejde med en række andre videnskaber.

Afrika kalder

Uddanner u-landene selv etnografer?

-Ved universiteterne i Accra i Ghana og i Ibadan i Nigeria er der lærestole i etnografi. Det er engelske etnografer, som underviser. Jeg ved fra etnografen Peter Lloyd i Ibadan, at man her beskæftiger sig med moderne, funktionalistisk etnografi med henblik på dens

praktiske anvendelse. Også ved universitetet i Addis Ababa i Etiopien uddannes etnografer. Det er imidlertid ikke blot den funktionalistiske etnografi, som bar afrikernes interesse, også den mere historisk orienterede etnografi optager dem meget; de nye selvstændige afrikanske staters opståen har medført en kolossal interesse for verdensdelens egen historie og kulturhistorie, en interesse, som jo egentlig kun etnografien kan tilføre ny næring. Vi må forstå, at disse nye stater så at sige har brug for en historie, bl. a. for at skabe en ofte tiltrængt national bevidsthed. Jeg deltog i en afrikansk kongres i Accra i 1962, hvor økonomer, sprogfolk, etnografer mfl. diskuterede en række problemer. Sådanne kongresser holdes hvert tredje eller fjerde år. Den næste skal holdes i Dakar i Senegal. Ved disse kongresser mødes afrikanske videnskabsmænd med kolleger fra en række vestlige lande til frugtbare drøftelser. Det er tydeligt, at afrikanerne gerne ser, at man også yder dem hjælp, så de kan få uddannet egne folk til at tage sig af etnografien.

-De nævnte før ganske kort tuaregernes problemer. Hvad kan der gøres for at hjælpe dem?

Hos tuaregerne har der i århundreder ikke været mange brydninger. Den europæiske kultur har ikke trængt sig ind på dem. Men den øgede lastbiltransport vil gøre det af med tuaregernes karavanehandel med kameler ned i Sudan og op i ørkenen. Tuaregernes hovederhverv er husdyrbrug, men i tørkeår, når gederne dør for dem, bar de haft karavanehandelen som støtteerhverv. Ved at iværksætte kunstig vanding og dyrke foderplanter kunne man hjælpe

dyrene gennem tørkeår. Man har eksperimenteret med det fra fransk side længere nordpå. Der er i Afrika masser af eksempler på praktisk udnyttelse af etnografiske undersøgelser, men også mange eksempler på, at man har lavet noget hasarderet, uden i forvejen at have sat sig ind i tilstandene, og det giver som regel bagslag. Det er ikke alt, man uden videre kan lave om på. Etnografer er ikke bagstræbere, misforstå mig ikke, men vi ser helst, at kulturerne udvikler sig på den mest harmoniske måde. Vi nærer intet ønske om, at alt det gamle for enhver pris skal bevares. Sådan et synspunkt må man nærmest betegne som umenneskeligt.

Samfundslinien

-Skal etnografi indgå i den nye samfundslinje i gymnasiet?

-Undervisningsmæssigt er der en stigende interesse for etnografi herhjemme. Skal man forstå det moderne samfund, må man også vide noget om den udvikling, der er gået forud. Flere af etnografimagistrene har været lærere ved kurser for gymnasielærere og seminarielærere. Etnografien bruges i dag i skolen i forbindelse med geografi og religionshistorie. Hvis man i skolen ikke beskæftiger sig med de menneskelige grundfag, så kører man med en forældet undervisning. Man må have perspektivet tilbage... og ikke standse ved Middelhavet. Det er snæversynet. Vi er inde i en enorm udvikling, der bringer os alle nærmere hinanden og dermed livligere kontakt tværs over grænserne. På et eller andet tidspunkt må etnografien gå ind i undervisningen på gymnasierne, seminarierne og i

folkeskolen. Vi har forresten haft flere henvendelser fra gymnasielærere, som gennemgår etnografiske emner for deres elever. Vort store ønske er, at etnografien ved sin tilknytning til undervisningen får en vis meningsdannende betydning, kan medvirke til at skabe forståelse mellem folk. Etnografi er ikke en videnskab, der bare beskæftiger sig med kuriositeter. Den prøver på at beskæftige sig med det centrale i samfundsliv og kultur. Den kan være med til at udrydde mange fordomme.

De nævnte fordomme. Netop i primitive samfund er der mange skikke, som vi finder mærkelige, men er det ikke, fordi vi ikke kender sammenhængen?

Jo, i masser af tilfælde er det sådan. Hos tuaregerne bruger man stadig den ældgamle skik at betale brudepris ved giftermål. Den betales af brudgommen til hendes forældre i form af husdyr. Samtidig giver brudens for-

ældre hende en medgift med ind i ægteskabet. Udfra vore begreber kunne man nok synes, at det med at betale brudepris var noget besynderligt noget, men tuaregerne synes det er højst mærkeligt, at vi ikke har noget, der hedder brudepris. Undersøger man skikken nærmere, viser det sig, at brudeprisen bekræfter barnets legale stilling i samfundet. Brudeprisen har en social funktion. Da man engang i et andet afrikansk samfund prøvede at afskaffe brudeprisen, viste det sig snart, at det var en uklog foranstaltning. Den førte til et socialt kaos. Moral og ret led et knæk og skikken blev indført påny. En skik, vi ikke umiddelbart forstår, viser sig ofte at have en dybere mening. Det er så let at sige, at en skik er barbarisk. Tit går det sådan, at når vi undersøger den nærmere, ja så opdager vi, at vi har været alt for hastige i vor dom. Der er en naturlig og rimelig forklaring ... langt fra barbari.

ANTROPOLOGIENS VISIONER OG VILKÅR — DENGANG OG NU

IDA NICOLAISENS KOMMENTAR 2013

"I behøver ikke at rejse jer," sagde han med et vindende smil. Vi satte os forbavset. Det var nyt. Vi rejste os altid op for Kaj Birket-Smith som for andre lærere på Københavns Universitet dengang. Vi var vel en 12-14 stykker i 1959, mest vordende antropologer, men også nogle stykker fra andre fag, for Johannes Nicolaisens forelæsninger trak. Nyt var det også at komme på fornavn med læreren og den kammeratlige tone, som indicerede at vi var her sammen, på lige fod - studerende og lærere - fordi vi brændte for etnografien, som faget kaldtes. Nyt var også det faglige indhold. JN var kommet hjem efter to års studier i London og fortalte os om den radikalt anderledes antropologi, som fandtes i England og USA fjernt fra det fokus på materiel kultur og kulturenes historiske udbredelse, som primært var fagets indhold. Nu skulle vi lære om

samfundenes organisering og struktur og om kulturelle udtryk og forståelser af verden.

Som det fremgår af interviewet med JN her i bladet, kort efter han var udnævnt som fagets første professor, så skulle forskningsfeltet bredes ud. Det skulle ikke blot omfatte 'fjerne folk' men også vort eget, vestlige samfund, og antropologerne skulle ikke blot studere men også engagere sig i samfundsudviklingen. På studiet blev vi konfronteret med storpolitik og undertrykkelse af etniske mindretal, når JN fortalte om egne oplevelser med folkemordet på Berberne, som havde fundet sted i Algier, og om hvordan han havde forsøgt at få det internationale Røde Kors og det danske udenrigsministerium til at intervenere – men uden held, fordi Frankrig lagde sagen død. Det var i de år Vestens herredømme over de andre kontinenter blev brudt, hvor de enorme engelske og franske imperier gik i stumper og stykker, hvor stat efter stat i Østasien og Afrika forlangte selvstændighed og fik det – for nogles vedkommende dog kun efter årelange, blodige kampe.

Kort sagt, antropologien skulle være både forskning og engagement. I 1959 begyndte Dansk Etnografisk Forening at udgive tidskriftet FOLK med JN som redaktør, for at internationalisere dansk antropologisk forskning, nogle år senere påbegyndtes moderniseringen af fagets studieplaner. Få år senere var antallet af studerende fordoblet ved Københavns Universitet og faget oprettedes i Aarhus med tilsvarende visioner om indhold og formål og med Klaus Ferdinand som dynamo. Samtidig søgte faget at få indflydelse på ud-

formningen af dansk udviklingspolitik og på nye tiltag indenfor de højere uddannelser, hvor der var grøde blandt forskere med interesse for tværfagligt samarbejde.

Omkring 1960 tog diskussionen fart om en ændring af dansk bistand til udviklingslandene, som hidtil alene var blevet kanaliseret gennem FN. I 1962 kom så loven om bilateralt samarbejde. Den havde klart sigte på at bekæmpe fattigdom og udvikle disse landes landbrug. Den folkelige opbakning var stor, Mellemløst Samvirke sendte stadig flere ud for at hjælpe med udviklingen i samarbejdslandene; DANIDA's budget voksede støt til det nåede 1% i 1990'erne. Antropologerne kæmpede bravt for at skabe forståelse for, at også samarbejdspartneres kultur og institutioner skulle respekteres og inddrages i planlægningen; men deres synspunkter blev mødt med skepsis blandt nogle indflydelsesrige økonomer, som forsvarede deres revir, anså antropologisk viden for utidssvarende og var sikre i troen på, at økonomiske modeller var fuldt tilstrækkelige for planlægningen af den danske indsats. Professor Mogens Boserup, som var dybt engageret i den 'økonomiske modernisering' af Grønland og satsningen på de fire åbentvandsbyer, mere end antydede at antropologerne skulle holde sig til Etnografisk Samling på Nationalmuseet, og helst, måske, krybe ind i monterne. Sjovt nok skrev hans kone Ester Boserup få år senere den lille, men indflydelsesrige Kvinder i U-land (1970, 1974), hvor hun bl.a. slår til lyd for, at man måtte forstå at afrikansk landbrug er baseret på kvinder, og at dette må medtænkes i planlægningen. Det

glemmes stadig ibland.

På Københavns Universitet diskuteredes uddannelsen og indretningen af et nyt Samfundsfag for gymnasieskolen. Det oprettedes som studie ved KU i 1965. Der var planer om at inkludere antropologi, for at udvide de unges forståelse af verdens mange kulturer og disses betydning. Det saboteredes ulykkeligvis af Kaj Birket-Smith, fagets nestor, som endnu sad ved roret. Et troværdigt rygte siger, at han simpelthen smed forslaget i sin papirkurv på Nationalmuseet.

Hvordan er det så gået med at gennemføre visionerne både fagligt og med at bringe antropologien ud i samfundet? I de godt halvtreds år er antallet antropologer eksploderet, fra den omtalte håndfuld magistre til sammenlagt mere end 1000 studerende på Aarhus og Københavns Universitet, og der er sikkert tæt ved 2000 uddannede. Der er nu stor interesse i samfundet for faget, dets analyser og metoder. Antropologien blev godt nok ikke integreret i det gymnasiale samfundsfag for 50 år siden, men der er ingen gymnasister i dag som ikke ved at faget eksisterer. Det indgår samtidig i en lang række universitetsuddannelser, fra sundhedsvidenskaberne, over psykologi og en stribe kommunikationsstudier til andre humanistiske fag. Antropologien blev aldrig for alvor inddraget i udformningen af dansk udviklingspolitik, men antropologerne fandt ansættelse i DANIDA og i mange Ngo'er, hvor de med betydelig dygtighed har sat deres præg på programmer og den praktiske udformning af projekter.

Men det rigtigt imponerende er, at det er lykkedes for antropo-

loger at skaffe sig ansættelse indenfor alle dele af arbejdsmarkedet. Vi finder dem i både stat og kommune og i private virksomheder. De arbejder i sundheds- og uddannelsessektoren med deres kulturelle ekspertise, såvel som i organisationer, rådgivende firmaer, medierne, film, rejsebureauer, reklameverdenen, og meget andet. Det er lykkedes, fordi antropologerne har opdyrket en skov af nye forskningsfelter, og fordi det faglige niveau har fået et gevaldigt løft med stigende teoretisk og metodisk sofistisering og indsigt i kulturens intrikate væsen og kompleksitet. I kølvandet herpå er der sket en fragmentering af det antropologiske projekt - teoretisk og emnemæssigt - og det i en sådan grad, at det i dag kan være svært at forklare udenforstående, hvad faget egentlig arbejder med og står for. Det er et problem, universiteterne søger at takle ved at oprette stadig nye linjer med en klar profil for at kunne afsætte kandidaterne.

Et væsentlig træk ved den faglige udvikling er mindsket interesse for socio-politiske og økonomiske forhold til fordel for analyser af kulturel forståelse, kommunikation og identitet. Det sker paradoksalt nok i takt med at faget tog de postmodernistiske retninger til sig og dermed de dekonstruktivistiske angreb på og opløsning af selve kulturbegrebet. Intentionen om at arbejde på en - om ikke en 'unified field theory' for kulturen, for nu at trække en parallel til moderne 'String theory' som fysikerne siden Einstein har arbejdet med at forklare den fysiske verden, så i hvert fald på mere generelle teorier om samfund, kultur og kulturudvikling - er stødt på

grund. Det er et afgørende brud med fagets historie og teoridannelse, hvor bestræbelsen var at formulere mere generelle teorier om menneskers måder at indrette samfundet på og deres forestillinger om verdens indretning. Det gjaldt fra fagets fødsel som videnskabelig disciplin i slutningen af 1800-tallet, hvor fagets pionerer søgte forklaring i menneskers tilpasning til naturen, eller med Darwin ved hånden lagde vægt på samfundsudviklingen over tid fra det 'primitive' til det civiliserede; hvis de ikke, som tyske og skandinaviske forskere i første halvdel af det tyvende århundrede beskæftigede sig med de redskaber, ting og den kunst, vi mennesker har skabt for gennem analyse af disses form og funktion, at udlede fælles globale træk og kulturelle forbindelser. Formuleringen af generelle teorier har også været grundlaget for senere strukturalistiske retningers søgen efter samfundenes byggesten og elementære strukturer, som f.eks. fra Levi-Strauss teori om 'slægtskabsatomer' og marxistiske teoretiseringer om produktionsmåder, dominans og kontrol over produktionsmidler som bestemmende for samfundenes egenart om end britiske funktionalister afgrænsede forskningsfeltet til det enkelte samfund. Men interessen for sådanne teoretiske tilgange stod for skud i takt med globaliseringen og de poststrukturalistiske retningers redskaber til at gribe den komplekse verden, vi nu lever i.

Det er skæbnens ironi, at medens de oprindelige folk, som var antropologiens traditionelle forskningsfelt, i dag kæmper med ryggen mod muren for social og kulturel overlevelse og derfor er in-

tenst optagne af deres rødder og kulturelle egenart, og dermed for kultur, ikke blot som noget der forener dem, men som noget der er specifikt over tid - Kultur med stort K, kunne man sige - så har antropologerne, skønt de fortsat langt hen ad vejen stadig henter folkelig legitimitet som eksperter på dette felt, trukket tæppet væk under de oprindelige folks projekt og dermed vanskeliggjort deres kamp for overlevelse. Det er måske blandt andet i dette forhold, at vi skal finde en af årsagerne til, at få antropologer i dag engagerer sig i oprindelige folks problemer, de ufattelige grove menneskerettighedskrænkelser de er ude for, og i deres kamp for overlevelse, og dermed, globalt set, i den helt afgørende kamp for respekt for kulturel mangfoldighed. ■

JOHANNES NICOLAISEN (1921-1979). MAG.SCIENT 1950; DR. PHIL. 1963; PROFESSOR VED KU 1964. LANGVARIGE FELTSTUDIER BLANDT TUAREGERNE I NORDAFRIKA, PENAN I SARAWAK SAMT HADDAD I CHAD. HOVEDVÆRKER: ECOLOGY AND CULTURE OF THE PASTORAL TUAREG (1963); PRIMITIVE KULTURER (1963); KULTURVIDENSKAB (1965).

IDA NICOLAISEN (1940-). MAG.ART. 1971; LEKTOR VED KU 1971-1997; SENIORFORSKER VED NIAS 1997-. FELTSTUDIER BLANDT HADDAD 1963, TUAREGER 1966, SAMT PUNAN BAH FRA 1973 TIL DATO. REDAKTØR AF CARLSBERGFONDETS PROJEKT: DANSK NOMADEFORSKNING; NÆSTFORMAND I DANIDAS STYRELSE (1993-2003), FN PERMANENT FORUM ON INDIGENOUS ISSUES (2002-2008); FORMAND FOR SØREN KIERKEGAARD FORSKNINGSFONDEN. BØGER: IDA OG JOHANNES NICOLAISEN: THE PASTORAL TUAREG I-II (1997); ELUSIVE HUNTERS (2010); SAMT ANTROPOLOGI/ETNOGRAFI I KØBENHAVNS UNIVERSITET 1479-1979. BIND VI.2